

Dimitar Kenanov

(Bulgaria, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo)

A Tale of Old Bulgarian Letters

Abstract: This paper presents a bibliographic description of four studies that emerged as a result of extensive research spanning a long period of time. Each of the monographs focuses on a different topic, namely: the Athonite starets John, the early book printer Deacon Koresi, Abba Makarios and the Old Bulgarian translation of *The Ladder of Divine Ascent* by John Sinaites.

Keywords: Old Bulgarian translations, hymnography, *The Ladder of Divine Ascent*, early printed books

Димитър Кенанов

(България, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“)

Слово за старобългарските писмена

Кенанов, Д. Книга за атонския старец Йоан. Т. 1. Велико Търново: Фабер, 2024, 512 с. ISBN: 978-619-00-1806-3.

Кенанов, Д. Книгопечатникът дякон Кореси. Велико Търново: Фабер, 2024, 132 с. ISBN: 978-619-00-1809-4.

Кенанов, Д. Авва Макарий – ангеловидецът. Първообразният „Златоструй“ и Почаевският „Цветник“. Велико Търново: Фабер, 2024, 252 с. ISBN: 978-619-00-1819-3.

Кенанов, Д. По стълбата на новия Иаков. „Небесна Лествица“. Съдбини на старобългарския превод. Велико Търново: Фабер, 2024, 580 с. ISBN: 978-619-00-1826-1.

Българската телеграфна агенция и нейният великотърновски Пресклуб ми дадоха възможност да представя моите открития из историческото времепространство на славяноцентричната дейност на старобългарските книжовници преводачи от Света гора Атонска и Света гора Търновградска. Първом искам да припомня, че преди година тук представих отпечатаните шест тома от Библиотека „Албатрос“, в която възкресявам пренебрегвани или забравени съвременни български поети в угода на променената идеологическа конюнктура.

Сега пред читателя са четири монографии за книжовници от Атон и Търновград, достойни последователи на славянобългарските първоучители и създатели на славянската писменост – светите братя Константин-Кирил Философ и архиепископ Методий. В съгласие с техните завети атонските старци Йоан и Йосиф, наедно със свои следовници, даряват на православните народи със славяноезично богослужение текстове на песнопения, някои от които са композирани от великия българин Йоан Кукузел Ангелогласния.

Освен това днес отбелязваме 660-годишния юбилей на Теодосиевия препис на преводната книга „Небесна Лествица“, чийто автор е Йоан Синайски/Лествичник:

През 1364 година в местността Усте/Устие при Търновград, както споделя последният между иноците Теодосий, с трите си тленни пръсти той изписва ръкопис на „Небесна Лествица“ от св. Йоан Синайски/Лествичник:

В годината 6872 (= 1363/1364), индикт 2-и, биде написана тази книга с тези три тленни пръста от последния в иноците Теодосий, на мястото Устие при град Търново, при благоверния цар Иван Александър и неговата царица новопросвещената Теодора. Моля ви, отци и братя, четете като поправяте, а не кълнете (Превод: проф. Иван Дуйчев).

Документално приписката на инок Теодосий е на предния форзац на труда ми „По стълбата на новия Иаков“.

ВЪШТО · ѿ · ѿ · Н · О · Н · В · Е · Н · К · О · Е · В
 Н · СПИСА · С · І · А · К · Н · И · Т · А · С · И · М · И · Т · Р · И · М · И · Н · Т · Л · Ъ
 Н · М · И · М · П · Р · Ъ · Е · Т · Ъ · ѿ · П · О · С · Л · Ъ · Д · И · Х · ѿ · Н · О · Ш · ѿ
 ѿ · Е · Ш · С · И · М · ѿ · В · ѿ · М · ѿ · С · П · ѿ · С · Т · Ъ · П · Р · И · П · Р · Ъ · Н · ѿ
 В · Т · Р · А · Д · ѿ · П · Р · И · В · А · Т · О · К · Т · Р · И · М · ѿ · Ц · Р · И · ѿ · Ш · ѿ
 А · Л · Е · Х · А · Н · Д · Р · ѿ · И · Ц · Р · И · Е · Т · О · ѿ · Е · Ш · Р · Ъ · Н · О · В · ѿ
 П · Р · О · С · В · ѿ · Щ · Е · Н · И · Ъ · И · А · М · А · Р · Ъ · ѿ · Ц · Р · И · ѿ
 Б · Р · А · Т · І · ѿ · И · С · П · Р · А · В · ѿ · Ж · ѿ · Щ · Е · Т · ѿ · Б · Г · Е · ѿ · М · Е
 К · ѿ · ѿ · М · ѿ · П · Е ·

След 660 години в същата местност, в Издателство с печатница „Фабер“, се завършиха и отпечатаха четири мои монографии. Превъзходен по качество е пълноцветният печат със стотици илюстрации от славянобългарското ръкописно и старопечатно наследство. Ето защо отправям признателна благодарност за професионализма на г-н Генчо Генчев, който е и дизайнер на кориците и цветните форзаци. Издателството е официален разпространител на книгите, а от книжарниците – разпространител е „Български книжици“ – София.

Тук искам да отбележа трудолюбното подвижничество над ръкописите от граматичници като инок Теодосий, които в приписки известяват за състоянието си и битийните трудности. Например Ромил възкликва:

Ох, зло перо, що патих.

А грешният монах Гавриил от Света гора Атонска, преписал Постния и Цветния Триод, търси съпричастна състрадателност у бъдещия си читател, узнавател/ възприемател и го насочва с разбиране и съчувствие да чете приписките, някои от тях са буквално *из-ох-квания*. Когато свещенодействал при изготвянето на светото причастие – претворяване на хляба и виното в тяло Иисус-Христово, с дяконията/копието той наранява окото си, а с другото не е виждал. Гавриил признава:

Немощен бях, с едното око не виждах, а другото с дяконията нараних;

Тук задрямах;

Простете ме, отци свети, мен, малоумния, защото тук задрямах;

Почини си, убоги Гаврииле, от голямото трудене...

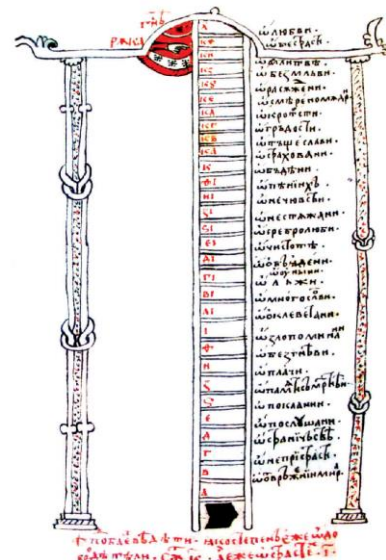
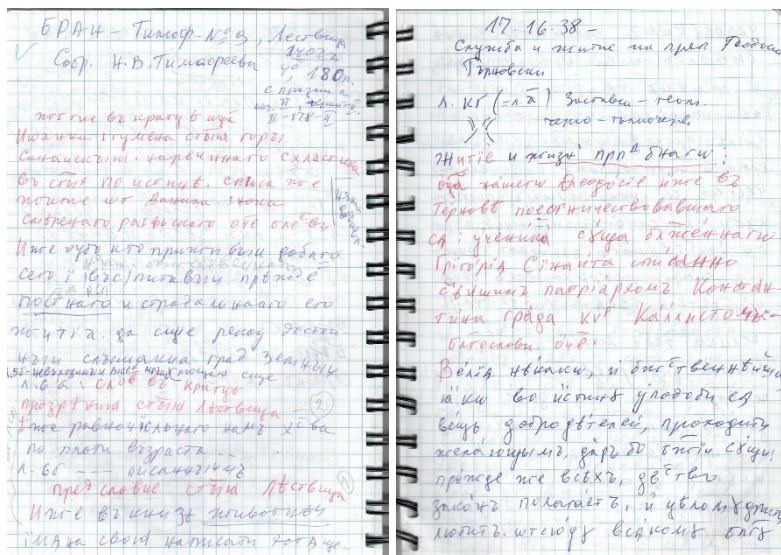
Изследванията ми са обобщение, както на известното досега в славистиката, така и изложение на нови факти, нови аспекти и нови анализи. В две от книгите проучвам историята на старобългарския превод на монашеското настолно ръководство „Небесна Лествица“, извършен през цар-Симеоновия „Златен век“ с преводач: св. Йоан Екзарх Български. В споменатата Теодосиева „Лествица“ е положен преводът-редакция на препод. Йоан Атонски (XIII–XIV в.), сверен от старцевия следовник монах/тах Марко.

За първи път разгърнах ръкописа-автограф на монах Марко на 25 юни 1984 г. в Ръкописния отдел на Руската национална библиотека – Санкт Петербург. Изворовите

материали оттогава до днес събирам пряко от ръкописи, микрофилми и дигитални копия от най-големите библиотеки със славянски ръкописи и стари печатни книги в Атон, Европа, Русия, САЩ.

Преди дигиталната информационна революция старобългаристът-„ръкописник“ също като инок Теодосий с „трите си тленни пръста“ понякога му се налагаше да преписва цели ръкописи. Така напр. проф. Куйо М. Куев веднъж присви пръстите си, за да ми покаже как е преписал Иван-Александровия/Лаврентиевия сборник от 1348 г. Видният старобългарист не само преписва ценния ръкопис от Руската национална библиотека в Петербург, но го издава. Познавам и аз ръкописа – от „паспорта“ му записах кога видният български учен и университетски преподавател е чел ръкописа – информацията може да се прочете в моя биографична студия за проф. Куйо М. Куев.

По същия начин изцяло преписах и публикувах в книга Житието и Службата за св. Теодосий Търновски от йеросхимонах Спиридон Рилски/Габровски (Кенанов, Д. Крилатият въздухоходец Теодосий Търновски. УИ „Св. св. Кирил и Методий“. Велико Търново: ПИК 2010. ISBN: 978-954-736 -214-7; ISBN: 978-954-524-748-4).

Текста на Спиридон Рилски издадох по препис от сбирката на Арист А. Куник, съхраняван в Библиотеката на Руската академия на науките – Петербург, Русия. Преди това обаче години наред напразно търсех оригинала на Спиридоновия труд, който до началото на XX век е бил в килия на игумена на Килифарския манастир.

През 1732 година от Молдова в село Плаково край Велико Търново се преселват група българи, които носят със себе си пет ценни ръкописа и пет старопечатни книги на дякон Кореси (XVI век). Следите на част от тази колекция обаче се губят, но в изследването-албум за дякон Кореси от Брашов по други копия ги възстанових с неocenимата дружеска подкрепа на специалисти от Румъния и Русия. По времето на дякон Кореси в Брашов живеят отдавна поколения български преселенци от Търновград, напуснали го през 1392 година, в навечерието на османотурското нашествие. На корицата на „Първопечатникът дякон Кореси“, е сложена изготвената от него ксилография с образа на св. Петка Епиватска/Търновска към службата за нея, заета от издание на Божидар Вукович.

Димитър Кенанов
КНИГОПЕЧАТНИКЪТ ДЯКОН КОРЕСИ

Издателство „Фобер“
Велико Търново
2024

СЪДЪРЖАНИЕ:

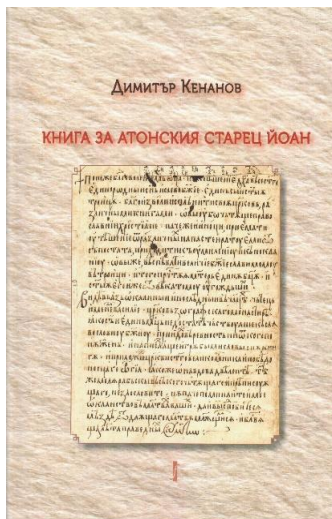
Посветително въведение	5
Библиографско въведение	8
Предкоресниятрвоченати „Октоих“:	
Кравоски „Октоихасник“ (1491)	11
Цетински „Октоих/Пародасник“ (1493/1494/1495)	14
Цетински „Октоих/Пародасник“ (1494/1495)	15
Иеромонах Маврич – „Октоих“ (1510)	17
Божидар Вукович – „Октоих/Пародасник“ (1537)	20
Доктор Остро, дякон Кореси – „Октоих“ (1557)	26
Доктор Лоринч – „Октоих“ (1567)	30
Дякон Кореси – „Октоих/Пародасник/Пародасник“	31
„Минеи Празнични“:	
Божидар Вукович (1538) и дякон Кореси (1580)	34
Служба на св. Пелагия/Параскева Тимотея/Търновска	44
„Служба Минеи“ (1568) на дякон Кореси	50
„Триод Постен“ (1578) на дякон Кореси	54
„Четверочасие“ (1562/1579) на дякон Кореси	62
„Четверочасие“ (1561/1581) на дякон Кореси	63
„Калтар“ (1577) на дякон Кореси	67
„Октоих/Пародасник“ (1594) – московският контекст	69
Божидар Вукович, дякон Кореси и нововизантизмът	70
Служба на Минеята традиция	82
Памет и хумилитарфски текстове за местни светци	82
„Триод Цветен“ (1558) на дякон Кореси	95
„Триод Цветен“ (1649) и Елена, началница Угрю-Влахийска	104
Приложения:	
Реплика към Марин Попова	110
Забравени старобългарски ръкописи	111
Епископскиятучеба Йоан Симеоновиц	118
Литература	125
Послесловие	129
За автора	129

„Книга за атонския старец Йоан“ в световната славистика е първа монография за великия книжовник и преводач – светогорския препод. старец Йоан от XIII–XIV в.

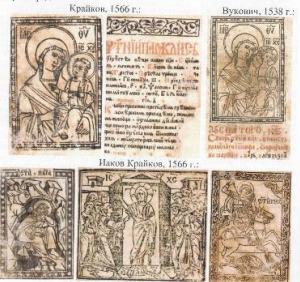
Днес в славяноезичната Православна Църква се разгръщат, четат и песнопяат текстове от антологията „Богородичник“, Триод/Постен и Цветен, Октоих/Осмогласник, Месечници/Минеи със богослужби за целия годишен кръг, „Небесна Лествица“, и още ред заглавия от библиотеката на византийско-българските благодатни исихасти. Ето защо следва да отдадем дължим поклон пред езикотворческия дар Божи на стареца Йоан и неговите следовници, иночески сподвижници и редактори като Марко, Методий, Гавриил и/или Гаврил прот, стареца Йосиф, четеца Василий и др.

В „Книга за атонския старец Йоан“ важно място заема обнародваното химнографско Йоаново наследство, закътано в ръкописната традиция и текстовата съкровищница на Норовия Псалтир, Томичовия Псалтир, Киприановия Псалтир.

И тук искам отново да подчертая, че химнографските старобългарски преводи са изключително възвишени и че дори църковнославянската им редакция не е затъмнила високата им поетичност. Но ние сами унищожаваме духовната им красота с въвеждането на богослужение изцяло на новобългарски език с привидното намерение за по-голяма разбираемост. Как обаче да се преведе напр. реторическото приветствие към Св. Богородица – на гръцки: Χαῖρε, ὑμῶν ἀνύμφοιτε. Старобългарски превод: **Радоуи са невѣсто неневѣстнаа.**

Историческия контекст на Крайковия „Ассоловец“ от 1566 г. има за начало преведената от атонския старец препод. Йоан химнографскиятрвоченати „Богородичник“ и неговите текстологически разновидности (вж.: Кенанов 2016-а: 300–405; Кенанов 2019-а: 279–293; Кенанов 2022: 258–292; Кенанов 2023-а: 17–36; Кенанов 2023-а: 18–31; Кенанов 2024: 137–168). От Йоанци до Цетине, Търговище, Брново, Краков, Киев, Москва – в изолото православното пространство на славяноезичното Православие се разпространяват книжовните трудове на чаруга български труженици на свято в Атон, Пароси, Търговище.

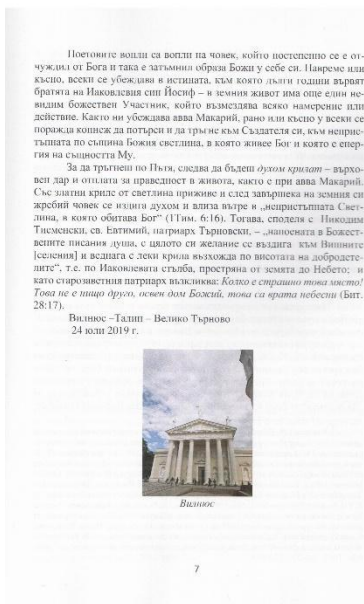
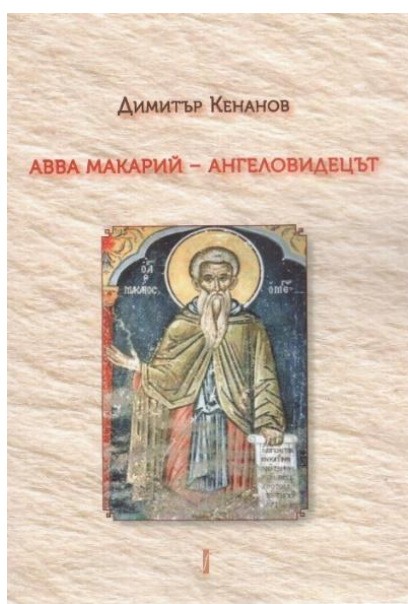

СЪДЪРЖАНИЕ:

Предговор	5
Думи за стареца Йоан	7
Старец Йоан и преславскиятрвоченати „Лествица“	12
Житие на св. Йоан Асоловецки	35
„Гавриил прот си протиса“	43
Старец Йоан и прот на св. Климент Охридски (Акатос на Пресвета Богородица)	52
Химнографски преводи на стареца Йоан и Псалтиря (Пороски, Киприанов)	120
Богородичен Канон от Теодор Духа Ласкар/ВКБ	129
Канон за Минеята на Пресвета Богородица, иорник на нощенере, глас 8/МКБ	137
Канон от киница „Богородичник“, глас 6	132
Служба на Богородицата Акатос	160
Киница „Богородичник“	216
Митрофанов – Канон за Пресвета Троица	217
Старец Йоан и неговите славянски Месечници	295
Томичовия Псалтир. Служба на Богородицата Акатос	270
Атонският старец Йоан и събата на неговите преводи	
Двуязычниятръкописна на Йоан-Иованкич (ИЗ „Небесна Лествица“, Богородицата за нощенере)	338
Митрополит Иаков Серски – първоначален и изготвеният на ръкописи	373
Събираната на Йоановия преводен „Богородичник“	382
Размисли за „третият славянски „Лествиц“	401
Черковнославянската киницакопие – възрождената българска сароце (По библиотечния списък от Търновският край)	429
Нововизантизмът, старец Йоан и четини Василий	443
Извори. Литература	482
По повод на „Библия Матфея Достое 1807 г.“	502
Послесловие	504
Призори: Старец Йоан и Иаков Крайков	506

Насловът на книгата „Авва Макарий – ангеловидецът“ извежда авторовото ми намерение да опиша не само първата си среща във Вилнюс през 1997 г. със „Слово на авва Макарий за излизането на човешката душа“ и осъзнаването на изключителното му значение за изясняване на първообразния състав на Симеоновия „Златоструй“ и произхода на Народното (Безименно) житие на св. Йоан/Иван Рилски. Извънредно важна е също така читателската ми среща в Талин през 2004 г. с печатния Почаевски „Цветник“, чиито текстови страници ме върнаха отново към авва Макарий.

Рождеството на Иисус Христос отброява времевото течение на „седмия век/αἰών“, който неминуемо в незнаен час ще премине към „осмия век/αἰών“ и ще сложи край на временността на този свят, а човекът, човешките души ще видят себе си или в предвечната Светлина на Божия дом, или във вечната адова тъмнина. Текстовете, свързани с авва Макарий, изобличават човека на „седмия век“ и го подтикваат да се подготви с добри дела, които след сетния му дъх, според еп. Симеон Месопотамски, ще се превърнат в ангели Божии и с радост ще приемат душата и ще я пренесат пред Божия престол. Другата възможност е, когато злодеянията и греховността натежат в житейската равносметка – тогава злите дела се преобразяват в босове, които отвеждат душата в адовите тъмнични дълбини.

СЪДЪРЖАНИЕ:

Въведение	5
I. Авва Макарий и светът отвъд този свят (за първообрази „Златоструй“)	8
Първообрази „Златоструй“ – състояние на проучаваната Словото на авва Макарий и светът на първообразния „Златоструй“	49
Авва Макарий и Макарий Римски	69
Сказание за чудо с авва Макарий	100
Преднисто за ангелите съпътници на авва Макарий	104
II. Чед на Бога (Вместо предисловие)	122
Текстовият свят на Почаевския „Цветник“	126
Почаевски пренос на „Слово на авва Макарий Римски“ (Ромейк: „Ох, зло дело, но нелик“)	145
Агапий Сирин – псалтири в Евмеския рай	170
III. Приложения	
Испристъщата Божия светлина в символиката на кръга	212
Кръге от светлина. Метафорни-символи за път в християнската културна традиция	225
Архим. доп. д-р Павел Стефанов, По огнената лира на търновския небожител „За думата „сърдобол“	240
	244

След отпечатването на четирите монографии пристъпвам към кратка равносметка. От 1976 година като аспирант започнах трудовия си път във Великотърновския университет. Договорно-правните ми отношения се прекратиха в средата на 2016 г. Имам и три четиригодишни лекторски мандата в чужбина – Ленинградския/Петербургския университет в СССР/Русия, Вилнюския университет – Литва, Талинския университет – Естония.

От мои учители като акад. Емил Георгиев, проф. Куйо Куев, проф. Константин Мечев приех за свой дълг да подпомагам чуждестранни българи и да защитавам по силите и възможностите си достойнствата на старобългарската славяноцентрична духовна култура. От многото факти ще спомена само два случая – 25 години капиталният труд на петербургския славист Юрий Бегунов „Творческо наследство Григория Цамблака/Творческото наследство на Григорий Цамблак“ беше отхвърлян или спиран за печат в България, но през 2005 година, слава Богу, трудът видя бял свят.

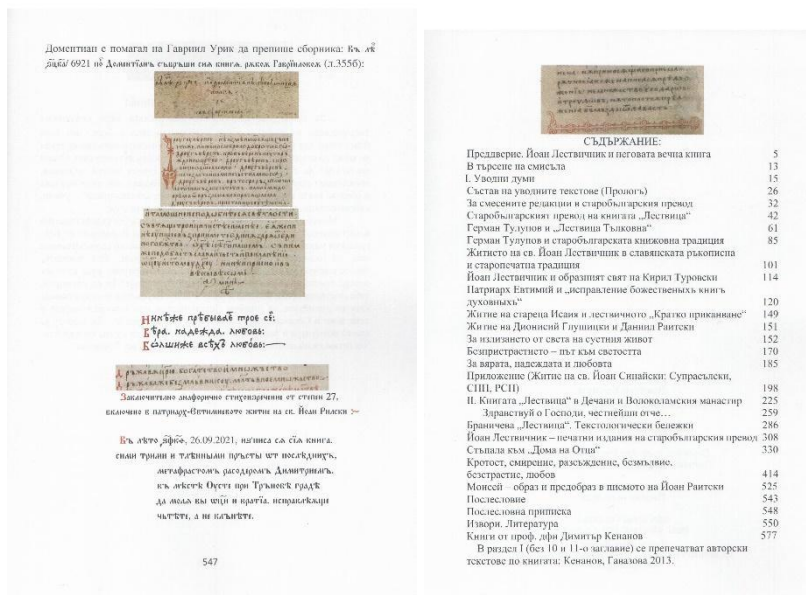
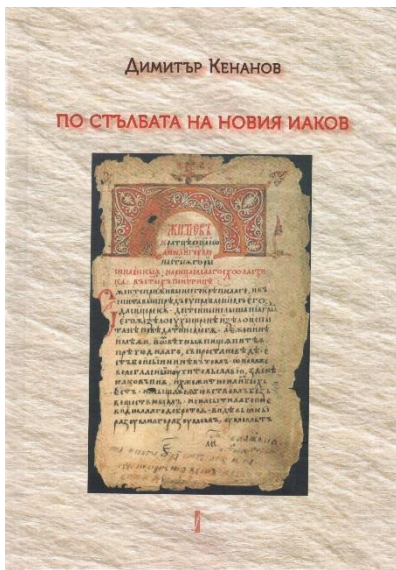

През няколко граници пренесох архива на видната славистка и старобългаристка Татяна Н. Копреева и скоро във Велико Търново излезна нейният сборник със студии за българо-руското книжовно общуване с показателно заглавие „Немеркнуций свет/Негаснеща светлина“.

От редица чуждестранни учени получих и получавам извънредно значима подкрепа с направления за творческа работа – Гунар Сване, Дмитрий С. Лихачов, Татяна Попова, Анатолий Турилов, Евгений Верещагин, Уйлям Федер.

Много страници нямаше да мога да напиша в Библиотека „Албатрос“ и представените пред вас четири монографии без съдействието и насърчаването от видния славист проф. Томислав Йованович от Белградския университет, с когото другаруваме и взаимно се насърчаваме още от аспирантските и асистентските години. Ето писмото-благословение от 29 септември 2021 г., което получих след като му пратих текста на „Послесловие“ от „По стълбата на новия Иаков“:

Скъпи Димитрие! Неуморен си, на тебе Стълбата сякаш ти се явява ден и нощ. Навярно понякога сънуваш, че си общуваш с Йоан Лествичник или че си споделяте как славяните познават Лествицата на своя език. Да, сега книгата ти е попълна и се радвам, че можаш да ти бъде полезен. Поздравления за новия ти успех, мой Лествичнико. Твой Томислав.

Разбира се, много пъти ми се е налагало да изразявам протести срещу откровено антибългарски лъженаучни позиции. Преди няколко години изпратих Открито писмо до руското държавно ръководство, което беше прието в президентската канцелария, където заявявам:

Напоследък силна тревога у мене предизвиква как една цяла държавна институция (досега не се е случвало) като московския Институт по славяноведение издава книги и списания като „Словене“, които сякаш имат една единствена цел – да деформират, обругават и заличават истината за старобългарската литература и старобългарския книжовен език – майка на староруския книжовен език. След писмото си прилагам приложения с допълнителни разсъждения, които подкрепят моята констатация.

Положителният резултат беше властовото разпореждане за официален отговор от Руската академия на науките.

Бидейки съвременник на разрушителните процеси, които текат през последните няколко десетилетия у нас, и не само у нас, често си задавам въпроса дали с моето оттегляне от социалния живот в кабинета си, както някога мислителят Монтен, нямам вина. Припомням си как преди много столетия Презвитер Козма в „Беседа против богомилите“ изобличава:

Като виждаме толкова ратни беди и всички сегашни злини на тази земя поради човешки грехове, нека всеки един от нас да се запита, казвайки: „Не заради мен ли Бог е изпратил война на земята?

Нямам отговор за себе си, но в *заклучение* се присъединявам към вълненията на изключителната по дар-слово Огняна Свилина от моята Библиотека „Албатрос“. В едно нейно новооткрито стихотворение тя изплаква:

И над минало, настояще, бъдеще, над всичко –
признание в любов и молитва за България –
да пребъде!

„Майчице мила, Българийо“ –

умилен възклик в акростих по вертикала и по хоризонтала в стихове:

Може би била съм дремещото зрънце в твоите пазви.

Ако е така, обичала съм те тогава още.

Йововата песен помня в дъното на детската си памет.

Чувала съм най-дълбокото ехо в твоите проломи.

Имах небесата ти със звездното вземо и слънцето.

Целия възторг на изгрева с божиите птици имах.

Макар и с „необразима“ вина на мен, на всички ни, Господи, чуй и сторй да стане дело молитвата Огнянина:

Боже, обърни очи към моята България –

ъгълче на обич, щърков дом на кръстопътя.

Люлка на усилия достойни я стори.

Господи, закрилай я...

Анонимна, бегла, коленича пред едни простори,

разпрострени щедро горе и се моля. <...>

Имам своята икона – моята земя изконна. <...>

Орис моя, име на живота ми. Господи, благослови я...